

การจำแนกระบบการทำฟาร์มโดยอาศัยประวัติและการดำเนินงาน ของเกษตรกรในเขต ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน

A Typology of Farming Systems Based on Their Functioning and History in Tambon Thung Khwang of Kamphaengsaen District

ชัชวี นฤทุม¹, ทิพวัลย์ สีจันทร์², ปรียานุช ตั้งตรงหลุดัย², กิตติ สิมศิริวงษ์¹
ปราโมทย์ สฤณดิรันดร์³, จงเจตน์ จันทร์ประเสริฐ⁴, และ Guy Trebuil⁵

Chatcharee Naritoom, Thippawal Srijantr, Priyanuth Tangtongharuthai,
Kitti Simsiriwong, Pramote Saridnirun, Jongjate Janprasert and Guy Trebuil

ABSTRACT

The objectives of this study were to identify and classify farmers, in order to diagnose their key problems and be able to plan appropriate research projects or development activities adapted for each type of farm.

Preliminary results concerning 16 agricultural production systems which covered the whole diversity of the main types of holding in the area were presented.

As a consequence, a farmer typology for Thung Kwang area which distinguished between 4 main types of APS was proposed : very small family holding (A type) : cultivated area/family worker was less than 5 rais, with almost only family labour, their objective was to maximize the net income per land unit. Market - oriented medium sized family holding (B type) : cultivated area/family worker was 5 - 12 rais, there was some hired labour. Their

¹ ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

The National Agricultural Extension and Training Center., Kasetsart University.

² ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Agriculture Extension and Communication, Faculty of Agriculture, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand.

³ ภาควิชาพืชสวน คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Horticulture, Faculty of Agriculture, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand.

⁴ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Agriculture Economic and Resource, Faculty of Economics and Business Administration, Kasetsart University Bangkok 10900, Thailand.

⁵ โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนากระบวนเกษตรกรรม (DORAS) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

The Development - Oriented Research on Agrarian Systems Project Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand.

objective aimed at the maximization of family labour productivity. Entrepreneurial holding (C type) : where cultivated area/family worker was more than 12 rais, hired labour was more important and their objective tended to be the maximization of the rate of profit. Capitalist APS (D type) : cultivated area/family worker was more than 25 rais, hired labour was predominant and their objective was rate of profit maximization.

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เพื่อศึกษาและจำแนกลักษณะของฟาร์มแต่ละประเภทเพื่อวินิจฉัยและวางแผนทางการกำหนดโครงการวิจัยหรือการพัฒนาการเกษตรให้เหมาะสมสำหรับฟาร์มแต่ละประเภท ผลที่นำมาเสนอนี้เป็นผลขั้นต้น โดยใช้ข้อมูลจากเกษตรกรจำนวน 16 ราย ซึ่งกระจายอยู่ในทุกประเภทของระบบการผลิตทางการเกษตรและทุกขนาดของฟาร์ม

ผลการศึกษาโดยการจำแนกประเภทเกษตรกรนั้นสามารถจัดแบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ฟาร์มขนาดเล็ก (ประเภท A) ขนาดพื้นที่ต่อหน่วยแรงงานครอบครัวน้อยกว่า 5 ไร่ ใช้แรงงานครอบครัวเป็นส่วนใหญ่และต้องการรายได้ต่อพื้นที่สูงสุด ฟาร์มขนาดกลาง (ประเภท B) ขนาดพื้นที่ต่อหน่วยแรงงานครอบครัว 5 - 12 ไร่ มีการจ้างแรงงานบ้างแต่เป็นส่วนน้อยต้องการรายได้ต่อหน่วยแรงงานครอบครัวสูงสุด ฟาร์มธุรกิจ (ประเภท C) ขนาดพื้นที่ต่อหน่วยแรงงานครอบครัวมากกว่า 12 ไร่ มีการจ้างแรงงาน การดำเนินงานฟาร์มเป็นถึงธุรกิจ ต้องการกำไรสูงสุดจากการลงทุน ฟาร์มอุตสาหกรรม (ประเภท D) เป็นฟาร์มขนาดใหญ่ ขนาดพื้นที่ต่อแรงงานครอบครัวมากกว่า 25 ไร่ แรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานจ้าง การลงทุนคำนึงถึงผลกำไรเป็นหลัก และต้องการกำไรสูงสุดจากการลงทุน

บทนำ

ความล้มเหลวของโครงการพัฒนาการเกษตรหลาย ๆ โครงการ มักมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้จัก

เกี่ยวกับสภาพการผลิต เหตุผลของเกษตรกร จุดมุ่งหมายและกรรมวิธีที่เกษตรกรใช้เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เราอาจปรับปรุงแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเตรียมการศึกษาวินิจฉัยก่อนเริ่มกิจกรรมการวิจัยและการพัฒนาการเกษตร (Trebuil and Boonchoo, 1988)

เป้าหมายของการศึกษานี้จึงอยู่ที่การวิเคราะห์กระบวนการดำเนินงาน ของระบบการผลิตทางการเกษตร หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ฟาร์ม ดังนั้น การศึกษาจึงมุ่งไปที่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ ในการผลิต ทั้งด้านชีวภาพ กายภาพ และด้านเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งศึกษาวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของเกษตรกร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะต่าง ๆ ของระบบการผลิตทางการเกษตร ทั้งด้านชีวภาพ กายภาพ เศรษฐกิจสังคม และวัตถุประสงค์ของเกษตรกร และนำมาวิเคราะห์เพื่อจัดกลุ่มและจำแนกประเภทของเกษตรกรตามความเหมือนและความแตกต่างที่มีอยู่

2. เพื่อวินิจฉัยถึงสภาพระบบการผลิตทางการเกษตรแต่ละประเภทในอนาคต ผลกระทบที่มีต่อกันซึ่งเป็นแนวทางในการกำหนดโครงการวิจัยหรือโครงการพัฒนาการเกษตรสำหรับฟาร์มแต่ละประเภทต่อไป

นิยามศัพท์

ระบบเกษตรกรรม (Agrarian Systems) คือรูปแบบการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อม ซึ่งมีการสั่งสมสืบทอดมาแต่อดีต และได้รับการปรับปรุง

ให้เหมาะสมแก่สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของสถานที่ที่ใช้ประโยชน์ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถตอบสนองภาวะและความต้องการของสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ ได้ (Trebuil and Boonchoo, 1988)

ระบบการทำฟาร์ม (Farming System or Agricultural Production Systems) คือกรรมวิธีต่าง ๆ ที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบในการผลิตพืชหรือสัตว์ ซึ่งเกษตรกรแต่ละรายเลือกใช้เพื่อให้การผลิตทางการเกษตรของเขาสอดคล้องวัตถุประสงค์ (Trebuil and Boonchoo, 1988)

วิธีดำเนินการวิจัย

การเลือกพื้นที่ศึกษา คณะวิจัยได้เลือกหมู่ 5 ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน เป็นพื้นที่ศึกษาด้วยเหตุผลดังนี้

1. อำเภอกำแพงแสนอยู่ในเขตที่ 2 ตามการจำแนกของระบบนิเวศวิทยาเกษตรของเขตลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งมีสภาพแวดล้อมด้านกายภาพที่ไม่แตกต่างกันมากและมีศักยภาพที่เหมาะสม คือมีดินอุดมสมบูรณ์

มีระบบชลประทาน และมีโครงสร้างปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ (infrastructure) และระบบการตลาดเกษตรที่ดี

2. ในช่วงเวลา 50 ปีที่ผ่านมา หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรม (transformation) ไม่เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่ที่มีอยู่ ทำให้นักศึกษาว่าเป็นเพราะเหตุใด

3. ตำบลทุ่งขวางมีสภาพแวดล้อมทางการเกษตรคล้ายคลึงกับอำเภอกำแพงแสนมาก จึงใช้เป็นตัวแทนพื้นที่อำเภอกำแพงแสนได้ทั้งอำเภอ (Table 1)

4. หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง ประกอบด้วยครอบครัวเกษตรกร 108 ครอบครัว พบว่า ขนาดของฟาร์มและขนาดถือครองที่ดินมีการกระจายตัวอย่างเหมาะสม และมีครบทุกลักษณะการถือครองที่ดิน (Table 2) นอกจากนี้ยังพบว่าในเกษตรกร 108 ครอบครัว นี้มีระบบการผลิต (APS) ที่แตกต่างกันถึง 54 รูปแบบ ทำให้หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง มีความเหมาะสมในการใช้เป็นพื้นที่ศึกษา

Table 1 Agricultural Statistics Compare between Tumbon Thung Khwang and Kamphaengsaen District.

Agricultural Statistics Items	Tumbon Thung Khwang	Kamphaengsaen District
Agricultural Population/Total Population (%)	59	63
Farm Household/Total Household (%)	70	75
Population Density (persons/km. ²)	250	201
Farm size (rai)	18	20
Sugar cane planted area/total area (%)	63	64
Rice planted area/total area (%)	32	32
Vegetable planted area/total area (%)	4	2
Fruit tree area/total area (%)	1	2

Table 2 Distribution of the farm size and their kind of land tenure.

Kind of land tenure	Farm Size (rai)						
	0 - 9	10 - 19	20 - 29	30 - 49	50 - 99	> 100	total
Full Owner	18	16	18	14	4	1	71
Full Rental	7	—	—	—	—	—	7
Relatives' Land	4	2	1	—	—	—	7
Part owner + Relatives' land	3	1	1	1	—	—	6
Part owner + Rental	1	3	—	1	—	—	5
Relatives' Land + Rental	1	1	—	—	—	—	2
Part owner + Relatives' Land + Rental	—	—	—	1	1	—	2
Total	34	23	20	17	5	1	100

Remark : Not Available 8 farms.

การเลือกเกษตรกรหรือระบบการผลิต

การคัดเลือกเกษตรกรเพื่อศึกษาในครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกเกษตรกรที่มีระบบการผลิตทั้งพืชและสัตว์ที่มากและซับซ้อนที่สุดเป็นอันดับแรก เพื่อให้เป็นตัวแทนที่ครอบคลุมระบบการผลิตทั้งหมดที่มีอยู่ในตำบลทุ่งขวาง รวมทั้งการกระจายการศึกษาฟาร์มขนาดต่าง ๆ ที่มีอยู่ด้วย โดยเลือกศึกษาเกษตรกรในครั้งนี้รวม 16 ราย

การสร้างแนวทางสอบถาม (Guidelines for Semi - Structure Interview) แนวทางสอบถามในการศึกษามีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. เป็นแนวทางสอบถามซึ่งผู้สอบถามเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ลำดับเหตุการณ์ประเด็นความสนใจ ปัญหา ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตของตนเองอย่างเต็มที่ จึงทำให้สามารถรวบรวมข้อมูลได้มากกว่าแบบสอบถามแบบอื่น ๆ

2. เป็นแนวทางสอบถามที่มีการสังเคราะห์ข้อมูล (Synthesis) ทุกเรื่องเป็นขั้นตอน ซึ่งช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจลึกซึ้งและเกิดการเชื่อมโยงของข้อมูลในแต่ละเรื่อง ทำให้วิเคราะห์ภาพรวม ระบบการผลิตของเกษตรกรแต่ละรายว่ามีลักษณะอย่างไรได้อย่างถูกต้อง

แนวทางสอบถามนี้สร้างขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ 5 ด้าน คือ

1. ลักษณะการผลิตทางการเกษตร สอบถามเกี่ยวกับขนาดของฟาร์ม ลักษณะการถือครองที่ดิน การผลิตพืช - สัตว์ ชนิดต่าง ๆ ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ผลผลิต การใช้ปัจจัยการผลิต และรายได้ที่ได้รับ

2. ครอบครัวและวัตถุประสงค์ของเกษตรกร รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับ ประวัติ เชื้อชาติ จำนวนสมาชิก สภาพทางเศรษฐกิจ - สังคม วัตถุประสงค์การผลิต การใช้แรงงานของครอบครัวและทัศนคติที่มีต่ออาชีพการเกษตร

3. ระบบการผลิตทางการเกษตรและองค์ประกอบการผลิตทางชีวภาพ กายภาพ รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะและการใช้ที่ดิน แรงงานในครอบครัว และแรงงานจ้าง เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งสภาพทางเศรษฐกิจ - สังคม ที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิต

4. ประวัติด้านการผลิตของแต่ละฟาร์ม รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตทั้งหมด ทั้งในด้านครอบครัว ขนาดของฟาร์ม ผลผลิต เครื่องมือและอุปกรณ์ รวมทั้งระบบการตลาด ราคาสินค้า และระบบนายทุนต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตของฟาร์ม

5. ยุทธวิธีที่เลือกใช้และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ รายได้จากใน - นอกภาคการเกษตร ค่าใช้จ่ายในครอบครัว การเก็บออม การใช้บริการสินเชื่อ เพื่อการเกษตร และการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุน ความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจต่อผลตอบแทนจากการลงทุนในระบบการผลิต และปัญหาการเงินซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จะมีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเลือกใช้ยุทธวิธีต่าง ๆ ที่เกษตรกรพิจารณาแล้วว่ามีความเป็นไปได้หรือเหมาะสมกับสภาพการผลิตทางการเกษตรของตน เพื่อให้ระบบการผลิตของตนดำรงอยู่ได้หรือพัฒนาต่อไป

การสอบถามเกษตรกร คณะผู้ศึกษาได้นำแนวทางสอบถามที่สร้างขึ้นไปสอบถามเกษตรกรรายละ 2 - 3 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรได้มีเวลาในการให้ข้อมูลในแต่ละเรื่องได้อย่างละเอียดและถูกต้อง และเพียงพอที่จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ได้อย่างแม่นยำและเกิดความคลาดเคลื่อนน้อยที่สุด และที่สำคัญผู้ศึกษาจะได้เห็นสภาพการผลิตที่แท้จริงและเห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ในการผลิตของแต่ละครอบครัว

การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้จากแนวทางสอบถาม โดยเฉพาะส่วนที่เป็นการสังเคราะห์ข้อมูลในแต่ละเรื่องมาวิเคราะห์ จัดลำดับความสำคัญข้อมูล ศึกษาถึงศักยภาพและอุปสรรค และการมีผลกระทบหรือการเกี่ยวโยงกันของข้อมูลแต่ละเรื่อง เพื่อให้เห็นภาพรวมและเข้าใจระบบการผลิตของแต่ละฟาร์ม ซึ่งจะทำได้สามารถจำแนกประเภทของเกษตรกรได้อย่างถูกต้องต่อไป

ผล

หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลของเกษตรกรแต่ละรายแล้ว นำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาจัดกลุ่มเกษตรกรโดยยึดปัจจัยการผลิตพื้นฐาน เช่น พื้นที่เพาะปลูก เปอร์เซ็นต์แรงงานจ้าง สมรรถภาพการผลิต พื้นที่ถือครอง ฯลฯ และวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจของแต่ละฟาร์มเป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่มเกษตรกรโดยจัดให้เกษตรกรที่มีปัจจัยที่กล่าวมาแล้วคล้ายคลึงกันให้อยู่ในประเภทของฟาร์มเดียวกัน ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกษตรกรจำนวน 16 ราย ในหมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง สามารถจำแนกประเภทเกษตรกรออกได้เป็น 4 ประเภท (Table 3) คือ

1. **ฟาร์มประเภท A (ฟาร์มขนาดเล็ก)** เป็นฟาร์มที่มีขนาดของพื้นที่การเกษตรต่อหน่วยแรงงานครอบครัวไม่เกิน 5 ไร่ มีที่ดินถือครองค่อนข้างน้อยไม่เกิน 30 ไร่ต่อครอบครัว ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ มีการจ้างแรงงานในการปลูกพืชบางชนิด เช่น อ้อย โดยทั่วไปแล้วฟาร์มประเภท A จะมีวัตถุประสงค์ของการผลิตในเชิงเศรษฐกิจ คือต้องการรายได้ต่อพื้นที่สูงสุด และจากการศึกษาพบว่าในหมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง มีเกษตรกรประเภทนี้ร้อยละ 60 ของเกษตรกรทั้งหมด ฟาร์มประเภทนี้ยังแบ่งย่อยออกได้เป็นอีก 2 ประเภทย่อยคือ

Table 3 Typology of Kamphaengsean Area Agricultural Production Systems.

CHARACTERISTICS	Type of Agricultural Production Systems				
	A1	A2	B	C	D
Cultivated area Family Worker (rai)	< 5		5 - 12	> 12	> 25
Hired Labor (%)	< 10	10 - 25	< 35	15 - 40	> 60
Labor Productivity on value added (x1000Baht/Worker/Year)	5 - 20	20 - 100	5 - 50	10 - 30	> 50
Productions (% cultivated area)					
SUGARCANE	20 - 75	0 - 55	0 - 95	75 - 95	> 80
VEGETABLES	+ / + +	+ + +	+ / + + +	+	+
Economic objective	Maximum net income per land unit		Maximization of Family Labor Productivity	Maximization of rate of profit	
FREQUENCY (%)	60		36	3	1
ABILITY TO CONTINUE	VERY LOW	YES IF INTENSIFICATION		YES IF MECHANIZATION + PRICE PROTECTION	

1.1 ฟาร์มประเภท A1 (ฟาร์มถดถอย) ฟาร์มประเภทนี้มีมูลค่าเพิ่ม/ไร่ค่อนข้างต่ำ รายได้หลักมาจากการผลิตน้อย ซึ่งให้ค่าตอบแทนต่อพื้นที่ต่ำ และมีข้อจำกัดด้านการใช้น้ำชลประทาน ทำให้ใช้ศักยภาพในการผลิตไม่เต็มที่เท่าที่ควร รวมทั้งมีสภาพหนี้สินค่อนข้างสูง ที่เกิดจากการเลี้ยงวัวนมซึ่งอยู่ในระยะที่ยังไม่ได้ผลตอบแทน หรือเกษตรกรบางรายมีการรับจ้างเลี้ยงหมูให้กับนายทุน โดยนายทุนให้ปัจจัยการผลิตทั้งหมดและเกษตรกรไม่ทราบอัตราดอกเบี้ยที่ถูกลูกหนี้หักไว้เมื่อขายหมูได้

1.2 ฟาร์มประเภท A2 (ฟาร์มยังชีพ) เป็นฟาร์มที่เกษตรกรมีที่ดินถือครองน้อยและมีการทำการเกษตรแบบประณีต คือมีการปลูกผักชนิดต่าง ๆ หมุนเวียนกันในพื้นที่ตลอดปี เกษตรกรบางรายจึงไม่ปลูกอ้อย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มูลค่าเพิ่ม/ไร่ของฟาร์มประเภทนี้ค่อนข้างสูง และมีสมรรถภาพการผลิตต่อแรงงานสูงตามไปด้วย ฟาร์มประเภทนี้ยังคงมีสภาพหนี้สินอยู่บ้าง แต่เป็นหนี้สินที่ใช้เพื่อการลงทุนการผลิตทางการเกษตร

2. ฟาร์มประเภท B (ฟาร์มขนาดกลาง) เป็นฟาร์มที่มีขนาดของพื้นที่การเกษตรต่อหน่วยแรงงานครอบครัวมากกว่า 5 ไร่ แต่ไม่เกิน 12 ไร่ มีที่ดินถือครองไม่เกิน 50 ไร่ต่อครอบครัว เป็นฟาร์มที่มีลักษณะที่มีความหลากหลายของชนิดพืชหรือสัตว์มากในระบบการผลิต (diversify farm) หรือบางฟาร์มมีพื้นที่บางส่วนอยู่ห่างจากบ้านไม่สะดวกในการทำงาน ทำให้บางครั้งเกิดปัญหาด้านแรงงานไม่เพียงพอ เนื่องจากมีช่วงเวลาการใช้แรงงานในบางกิจกรรมของระบบการผลิตตรงกัน จึงทำให้บางฟาร์มต้องมีการปลูกอ้อยในระบบด้วย เพื่อลดปัญหาความต้องการแรงงานและไม่ต้องทิ้งพื้นที่ให้ว่างเปล่า ดังนั้น ฟาร์มประเภทนี้จึงมีการจ้างแรงงานบ้างแต่เป็นส่วนน้อย และส่วนใหญ่ฟาร์มประเภทนี้จะมีเครื่องมือและอุปกรณ์ขนาดเล็ก

เช่น รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำใช้ในระบบการผลิต นอกจากนี้ยังมีการเก็บออมเงิน การกู้ยืมเงินบ้างเพื่อการลงทุนการผลิตทางการเกษตร วัตถุประสงค์หลักในเชิงเศรษฐกิจของฟาร์มประเภทนี้คือต้องการให้มีรายได้ต่อหน่วยแรงงานครอบครัวให้มากที่สุด และพบว่ามีการเกษตรประเภทนี้อยู่ร้อยละ 38 ในหมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง

3. ฟาร์มประเภท C (ฟาร์มธุรกิจ) เป็นฟาร์มที่มีขนาดของพื้นที่การเกษตรต่อหน่วยแรงงานครอบครัวมากกว่า 12 ไร่ พื้นที่ถือครอง 50 - 100 ไร่ มีลักษณะการเลือกใช้ที่ดินคือ ที่ดินใกล้บ้านจะใช้ปลูกผัก ส่วนที่ดินที่อยู่ไกลจากบ้านจะใช้ปลูกอ้อยหรือพืชไร่อื่น ๆ แรงงานของฟาร์มประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครอบครัว และมีการจ้างแรงงานด้วย มีการใช้เครื่องมือทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ในระบบการผลิต รวมทั้งมีการเก็บออมเงินในรูปของการลงทุนซื้อที่ดิน หรือเครื่องจักรกลเพิ่มขึ้น เกษตรกรประเภทนี้บางรายเริ่มเป็นหัวหน้าโควตาอ้อยขนาดเล็ก วัตถุประสงค์ของฟาร์มประเภทนี้คือการได้รับกำไรหรือผลตอบแทนในการผลิตหลังจากหักค่าใช้จ่ายสุทธิแล้ว สูงสุด โดยมีเกษตรกรประเภทนี้อยู่ร้อยละ 3 ในหมู่ 5 ตำบลทุ่งขวาง

4. ฟาร์มประเภท D (ฟาร์มอุตสาหกรรม) เป็นฟาร์มที่มีขนาดของพื้นที่การเกษตรต่อหน่วยแรงงานครอบครัวมากกว่า 25 ไร่ พื้นที่ถือครองมากกว่า 100 ไร่ แรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานจ้างโดยมีแรงงานในครอบครัวเป็นผู้จัดการและควบคุมแรงงานจ้าง ในฟาร์มจะมีเครื่องมือ เครื่องจักรกลทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก เพื่อใช้ในฟาร์มของตนเองและรับจ้างในฟาร์มของลูกไร่ของตน มีการลงทุนส่วนใหญ่เพื่อซื้อที่ดินและเครื่องจักรกลที่ใช้ในกิจการรับจ้างและมีธุรกิจนอกภาคเกษตร เกษตรกรประเภทนี้เป็นหัวหน้าโควตาอ้อย มีหลักทรัพย์มากและมีเครดิต จึงทำให้มีแหล่งเงินทุน

มากด้วย วัตถุประสงค์ของฟาร์มประเภทนี้เช่นเดียวกับ ฟาร์มประเภท C คือต้องการกำไรสูงสุดจากการลงทุน พบว่าในหมู่ 5 มีเกษตรกรประเภทนี้ร้อยละ 1

และผลจากการศึกษายังพบอีกว่า ฟาร์มแต่ละประเภทมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ดังนี้

ฟาร์มประเภท A ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับฟาร์มประเภท C และ D คือการเป็นแรงงานรับจ้างชั่วคราวให้กับฟาร์มทั้ง 2 ประเภทนี้ เช่นในช่วงการเก็บเกี่ยวพืชผัก หรือข้าว เป็นต้น แต่ในบางช่วงเวลา เช่น ในระยะการเก็บเกี่ยวอ้อย ฟาร์มประเภท A ซึ่งปลูกอ้อยกันเป็นหลักจะมีความต้องการแรงงานสูงเช่นกัน และสามารถหาแรงงานจ้างได้จากฟาร์มประเภท D ซึ่งมักเป็นหัวหน้าโคตาอ้อยและมีแรงงานจ้างมาจากนอกหมู่บ้านมากพอที่จะรับจ้างได้ในฟาร์มของลูกไร่ของตน นอกจากนี้ฟาร์มประเภท D ยังมีอิทธิพลต่อฟาร์มประเภท A ในด้านการให้บริการด้านการจัดสรรเงินทุนและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ในอนาคต หากฟาร์มประเภท A มีหนี้สินมาก ที่ดินทำกินอาจตกเป็นของฟาร์มประเภท C และ D ได้ และฟาร์มประเภท A อาจจะต้องเปลี่ยนไปทำงานรับจ้างทั้งในและนอกภาคการเกษตรต่อไป หรือเกษตรกรบางรายในฟาร์มประเภทนี้อาจจำเป็นต้องทำงานอื่นนอกจากการเกษตรเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว

ฟาร์มประเภท B ฟาร์มประเภทนี้จะมีการปลูกอ้อยในพื้นที่บางส่วนของฟาร์ม จึงทำให้ยังมีความสัมพันธ์กับฟาร์มประเภท D ซึ่งเป็นหัวหน้าโคตาอ้อยในด้านเงินลงทุน ปัจจัยการผลิต การจ้างแรงงานและการขนส่งอ้อย และยังมีความสัมพันธ์กับฟาร์มประเภท A ในลักษณะการจ้างแรงงานชั่วคราวซึ่งเป็นเกษตรกรในฟาร์มประเภท A ในบางช่วงเวลาของระบบการผลิต

ฟาร์มประเภท C มีความสัมพันธ์กับประเภท A และ B ในแง่ของการเป็นแหล่งให้บริการด้านเครื่อง

จักรกลบางส่วน และในบางครั้งอาจมีการจ้างแรงงานจากฟาร์มประเภท A และ B นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับฟาร์มประเภท D ในลักษณะเช่นเดียวกันกับความสัมพันธ์ระหว่างฟาร์มประเภท A และ B ที่มีต่อฟาร์มประเภท D

ฟาร์มประเภท D จากการที่ฟาร์มประเภทนี้เป็นหัวหน้าโคตาอ้อยและมีเงินทุนสูง จึงทำให้เป็นฟาร์มที่มีอิทธิพลต่อฟาร์มประเภทต่าง ๆ ในรูปของการให้บริการด้านเงินทุน ปัจจัยการผลิต แรงงานจ้าง และด้านการตลาด มีผลทำให้ฟาร์มประเภท A และ B ยังคงมีการปลูกอ้อยอยู่ในระบบการผลิต และเป็นเหตุให้ต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับฟาร์มประเภท D ในด้านต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

ฟาร์มประเภท A

ฟาร์มประเภทนี้เป็นฟาร์มขนาดเล็ก มีปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดคือ ขนาดพื้นที่ถือครองหรือขนาดที่ดินทำกิน ดังนั้น เราจึงต้องการให้เกษตรกรสามารถผลิตให้มากที่สุดในพื้นที่ที่จำกัด โดยใช้แรงงานในครอบครัวอย่างเต็มที่ วัตถุประสงค์ของฟาร์มประเภทนี้เพื่อให้เกษตรกรรายได้ของเกษตรกรต่อพื้นที่ให้มากที่สุด ซึ่งเป็นวิถีทางเดียวที่จะทำให้เกษตรกรสามารถอยู่ต่อไปได้ในสภาพที่มีพื้นที่จำกัดระบบการเกษตรที่ควรแนะนำจึงเป็นระบบการเกษตรแบบประณีตไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ และประเภทของกิจกรรมจะต้องหมุนเวียนต่อเนื่องกันตลอดเวลา เพื่อให้คนในครอบครัวมีงานทำตลอดทั้งปี จึงต้องมีการวางแผนระบบการเกษตรที่เหมาะสม มีปฏิทินการปลูกพืชที่สามารถกระจายการใช้แรงงานในครอบครัวได้มากที่สุด เช่น เป็นการปลูกพืชผักอย่างเดียว แต่หลายครั้งในรอบปี หรือการเลี้ยงโคนมที่ต้องทำงานตลอดเวลา แต่การเลี้ยงโคนมอาจมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่ในการปลูกพืชอาหาร

สัตว์ ดังนั้นการวางแผนพัฒนาการเกษตรสำหรับฟาร์มประเภทนี้จึงมุ่งเน้นถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิตที่เหมาะสม โดยใช้คำแนะนำจากเกษตรกรในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ

ฟาร์มประเภท B

ฟาร์มประเภทนี้เป็นฟาร์มขนาดกลางซึ่งที่ดินไม่ใช่ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด เช่น ฟาร์มประเภท A แต่ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดที่สำคัญ คือ ด้านแรงงาน โดยเฉพาะในช่วงที่มีความต้องการแรงงานในการผลิตทางการเกษตรค่อนข้างสูง เช่น ช่วงการเตรียมดิน และการเก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงดังกล่าวเกษตรกรจำเป็นต้องจ้างแรงงานซึ่งจะถือว่าเป็นการลงทุนที่ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น การลงทุนด้านแรงงานนี้จะช่วยให้เกษตรกรผลิตระบบที่สามารถทำต่อไปได้ในอนาคต วัตถุประสงค์ที่สำคัญของฟาร์มประเภทนี้คือ เพื่อให้เกิดรายได้ต่อหน่วยแรงงานครอบครัวให้มากที่สุด ระบบการเกษตรที่ควรแนะนำจึงเป็นระบบการเกษตรที่มี diversity มากที่สุด ซึ่งระบบดังกล่าวจะยังคงมีอยู่เป็นกิจกรรมหนึ่งในระบบ และมีกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การปลูกผัก หรือการเลี้ยงโคนม และที่สำคัญคือ คำแนะนำสำหรับฟาร์มประเภทนี้ ซึ่งเป็นคำแนะนำในด้านเทคนิคที่จะช่วยแก้ปัญหาในด้านแรงงานได้ เช่น การใช้เครื่องทุ่นแรงขนาดเล็ก หรือเครื่องจักรกลเบาในพื้นที่ ซึ่งจะเป็เครื่องจักรกลที่ช่วยเพิ่มสมรรถภาพในการผลิตต่อแรงงานครอบครัวในช่วงที่มีความต้องการแรงงานสูง คำแนะนำอีกทางหนึ่งคือ การวางแผนปฏิทินการปลูกพืชในรอบปี โดยกระจายการผลิตให้สามารถหลบช่วงที่มีความต้องการแรงงาน เช่น การเตรียมแปลงเพื่อปลูกพืชชนิดหนึ่งไม่ควรตรงกับช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตพืชอีกชนิดหนึ่ง และควรศึกษาหาวิธีการเกษตรที่มีกิจกรรมหลายกิจกรรมในการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้อง สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในฟาร์มให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ฟาร์มประเภท C

ฟาร์มประเภทนี้เป็นฟาร์มขนาดค่อนข้างใหญ่ มีการใช้แรงงานครอบครัวและมีการจ้างแรงงานจากภายนอก แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นแรงงานในครอบครัว วัตถุประสงค์ของฟาร์มประเภทนี้ คือ ได้รับกำไรหรือผลตอบแทนในการผลิตหลังหักค่าใช้จ่ายในทุก ๆ ด้านแล้วสูงที่สุด

ฟาร์มประเภท D

ฟาร์มประเภทนี้เป็นฟาร์มขนาดใหญ่ แรงงานในการผลิตส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานจ้าง เป็นฟาร์มที่มีรายได้สูง มีเครื่องจักรกล วัสดุอุปกรณ์ครบถ้วน และมีธุรกิจนอกภาคเกษตร การลงทุนส่วนใหญ่ของฟาร์มประเภทนี้มักเป็นการลงทุนเฉพาะในด้านการจ้างแรงงานและการซื้อเครื่องจักรกลและวัสดุอุปกรณ์ วัตถุประสงค์ของฟาร์มประเภทนี้จะเช่นเดียวกับฟาร์มประเภท C คือให้ได้รับกำไรมากที่สุด ดังนั้นเกษตรกรกลุ่มนี้มักจะมีการลงทุนนอกภาคเกษตรมากกว่าในภาคเกษตร เพราะคิดว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถทำรายได้และกำไรให้มากกว่า ซึ่งการตัดสินใจดังกล่าวจะขึ้นกับอัตราค่าจ้างแรงงาน หากอัตราค่าจ้างแรงงานสูง อาจตัดสินใจซื้อเครื่องทุ่นแรงเพิ่มขึ้น

ฟาร์มประเภท C และ D เป็นฟาร์มประเภทที่สามารถคงอยู่ในระบบได้ด้วยตนเอง และเป็นฝ่ายให้บริการทั้งในด้านการจัดสรรเงินทุน และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ให้แก่ฟาร์มขนาดเล็ก และฟาร์มขนาดกลาง คำแนะนำสำหรับฟาร์มประเภทนี้จึงเน้นในประเด็นปัญหาด้านแรงงาน ซึ่งหากแรงงานมีแนวโน้มที่จะเพิ่มค่าแรงในอนาคต เทคโนโลยีควรเร่งศึกษาคือ ด้านเครื่องจักรกลการเกษตรทั้งขนาดกลาง และใหญ่ ที่จะใช้ในฟาร์ม เพื่อทดแทนแรงงานคนในกิจกรรมการผลิตแต่ละประเภท

งานพัฒนาการเกษตรเป็นงานที่มุ่งศึกษาข้อมูลเฉพาะบุคคลเพื่อนำมาจัดกลุ่มเกษตรกรที่แตกต่างกัน

โดยจัดเกษตรกรที่มีความเหมือนกันตามเกณฑ์ที่ได้วิเคราะห์มาอยู่ในประเภทเดียวกัน และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหให้กับเกษตรกรกลุ่มใหญ่ที่มีอยู่ในพื้นที่ อย่างไรก็ตามไม่มีเกษตรกรที่จะเหมือนกันทุกคน แต่เราไม่สามารถศึกษาและแบ่งประเภทตามรายบุคคลได้ งานพัฒนาการเกษตรจะช่วยแก้ปัญหให้กับเกษตรกรแต่ละประเภทได้ แต่ไม่ใช่การแก้ปัญหาสำหรับเกษตรกรแต่ละคน การจำแนกประเภทเกษตรกรเป็นเพียงแนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาสิ่งที่สำคัญคือการรู้จักและทำความเข้าใจกับสภาพที่เป็นจริงของเกษตรกร และวินิจฉัยปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดเพื่อเสนอแนวทางและจัดทำโครงการพัฒนาการเกษตรต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- บุญจพล บุญชู และ กี เทรบุญล. 2531. *คู่มือการจำแนกประเภทเกษตรกร (Farmer Classification)* ขอนแก่น. สำนักงานเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. จังหวัดขอนแก่น.
- Trebuil, G and P. Boonchoo. 1988. *The Role of the Typology of Agricultural Production Systems in Farming Systems Research and Extension*. รายงานการสัมมนาระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 5, 4 - 7 เมษายน 2531. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดนครปฐม หน้า 194 - 215.